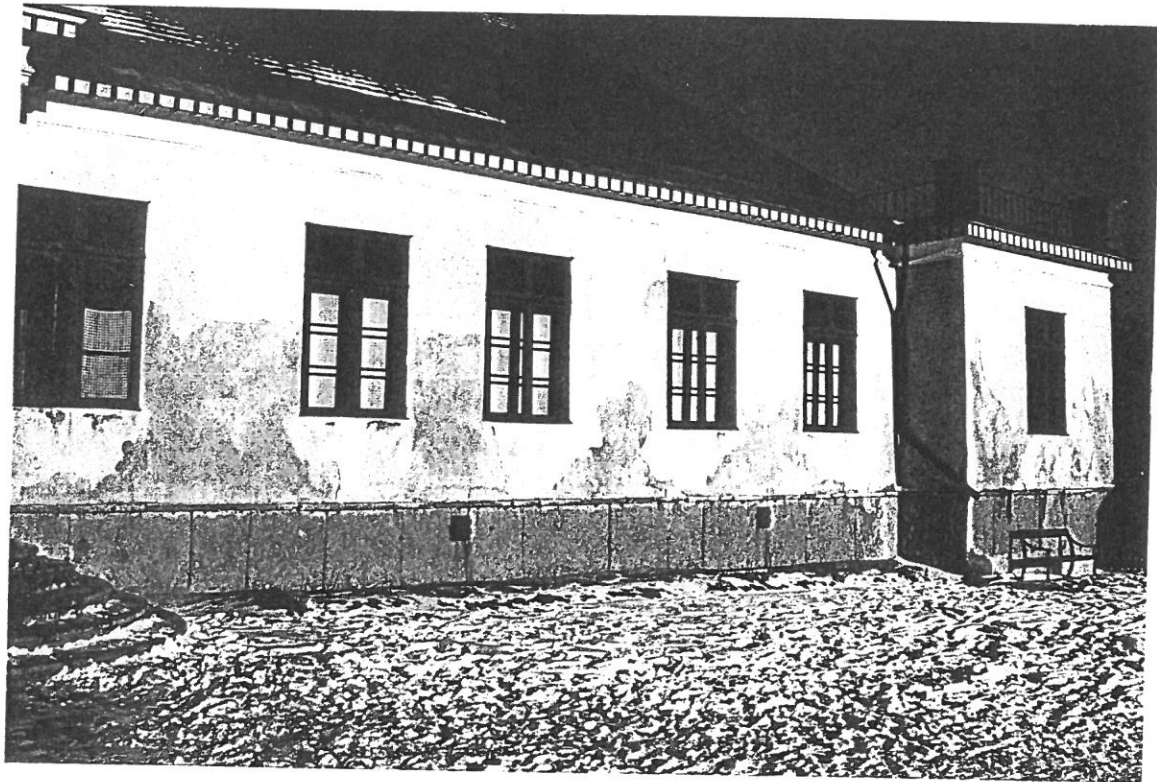

Skogaholm

Utredning puts

Kult.hist.avd.
Karin Blent

Byggnads avd.
Jeanette Ekebergh

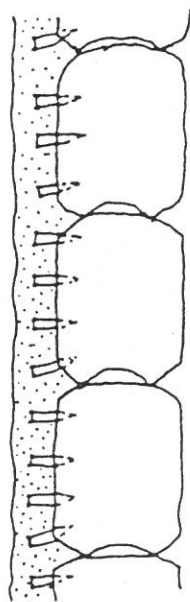
2000 04 25

Putsade trähus - kort historik

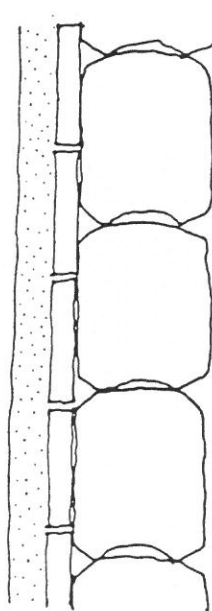
I syfte att efterlikna stenhus har revetering av träbyggnader förekommit sedan mitten av 1700-talet. Det var dock först i början av 1800-talet som reveteringen slog igenom på allvar. För att få putsen att fästa har olika typer av putsbärare använts. De vanligaste typerna av putsbärare på timmerväggar i äldre tider var: råhuggning, pliggning, ribbning och reveteringstegel.

Råhuggning innebar att man med yxa högg upp spånor i träet för fäste av putsen, som vanligen framställdes av lera. *Pliggning* utfördes med träpinnar som slogs in i väggen med svag lutning uppåt. *Ribbning* innebar att man spikade läkt, oftast på diagonalen, av 12 á 19 mm tjocklek på træväggen med ca 25 mm mellanrum. *Reveteringstegel*, eller spiktegel som det tidigare kallades, utgörs av tunna tegelplattor som spikas tätt på hela fasaden. Spiktegel torde till en början främst förekommit i mer påkostade herrgårdsmiljöer, eftersom det var en ganska kostsam putsbärare. Först i slutet av 1800-talet, sedan en industriell tegeltillverkning kommit igång, blev reveteringsteglet vanligare. Den extra vinst man gjorde med denna teknik var att man fick en bättre värmeisolerande vägg och att den blev mera motståndskraftig mot eld.

I början av 1900-talet ersattes de äldre typerna av putsbärare av fabriksstillverkade reveteringsmattor som spikas fast på väggen, oftast på en glespanel. Mattan utgörs av vassrör tätt sammanvävda med järntråd.

Kalkputs på träpligg

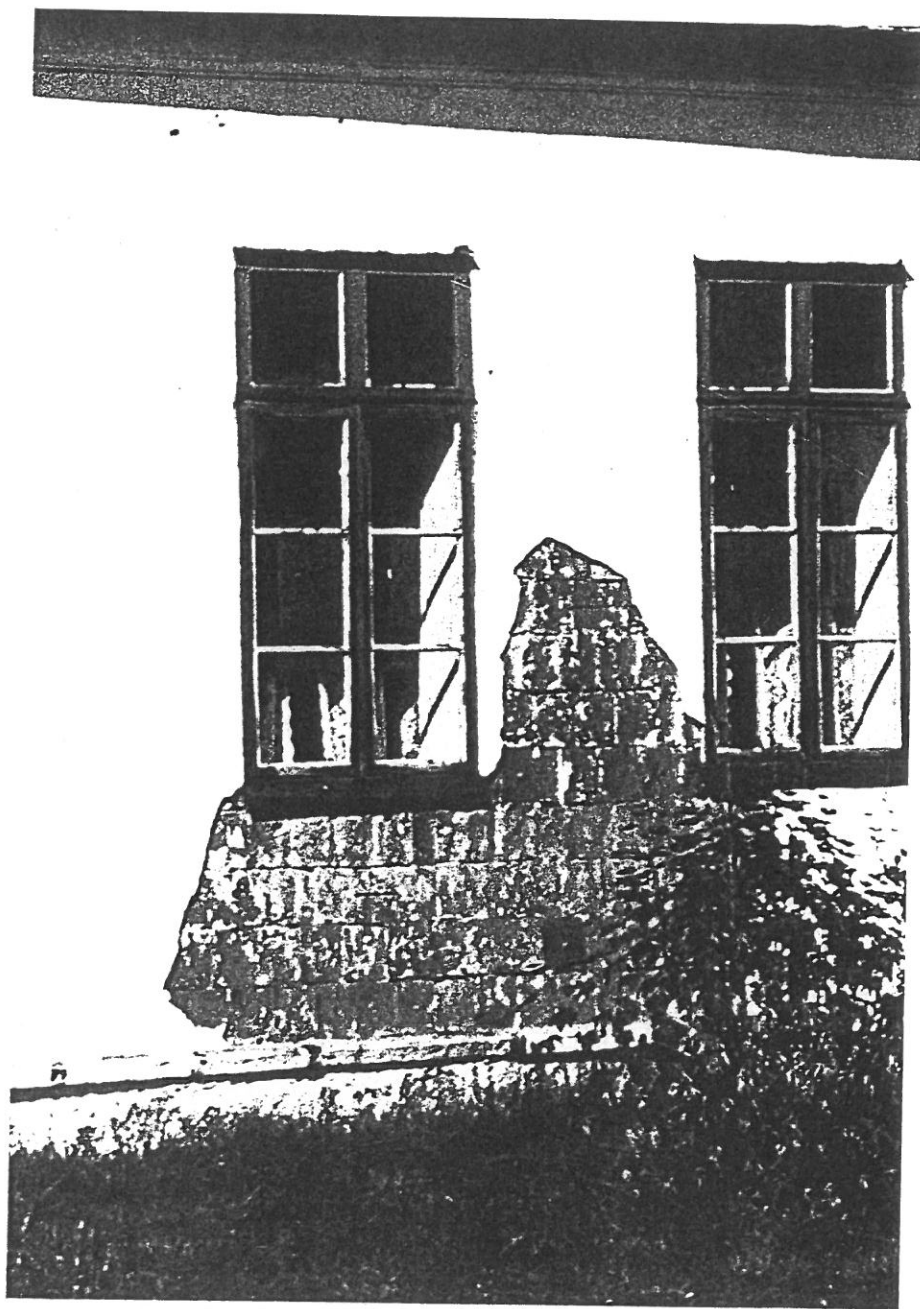

Kalkputs på spiktegel

Skogaholms ursprungliga revetering

Skogaholms huvudbyggnad uppfördes på 1680-talet, men fick sitt nuvarande utseende med putsade fasader 1793-94. Fram till dess stod huset med synlig rödfärgad timmerstomme. Reveteringen utfördes med spiktegel, ca 20x20 cm stora och ca 25 mm tjocka tegelplattor, som spikades tätt på hela fasaden som underlag för kalkputsen. I gårdens räkenskaper från 1793 finns uppgifter om att spik från gårdens spiksmedja och 3520 stycken tegel levererades till huvudbyggnadens revetering. Denna revetering fanns kvar på byggnaden ända tills 1928 då den revs inför flytten till Skansen.

Putsen avfärgades ursprungligen i en ljusgul färg, sannolikt med järnvitriol. Av en akvarell som visar den aktuella byggnaden omkring år 1800 framgår att fönstren var målade i en gulbrun färg, sk ekafärg, avsedd att efterlikna det dyrbara träslaget ek.

Skogaholm på ursprunglig plats 1923. Ett putssläpp under ett av fönstren på framsidan blottar spikteglet från 1790-talet. Foto Nordiska museet.

Skogaholm på Skansen

Skogaholm flyttades och återuppfördes på Skansen 1929-31. Sommaren 1931 putsades fasaderna. Någon dokumentation av hur reveteringen då utfördes finns inte, men det mest sannolika är att det var då som den nuvarande putsbäraren av glespanel och nät sattes upp. Däremot finns uppgifter om putsens avfärgning. Den gjordes med järnvitriol enligt recept från Lövsta bruk i Uppland.

Redan 1938 hade man fått skador på putsen. Man tog då in ett anbud på vattrivning av fasaderna. Enligt detta skulle fasaderna runt hela huset borstas, lagas och vattrivas. Arbetet blev dock aldrig utfört.

Först 1945 genomfördes en fasadrenovering. I Fataburen 1946 beskrivs omfattningen av arbetet: "Alla fasader renknackades och nyputsats enligt samma metod med aktiverad puts som använts vid Kungl. Slottet och som utarbetats av ingenjör Sv. H Nycander." Enligt Gösta Selling var anledningen till att man valde ett modernt material att det vid denna tidpunkt var svårt att få tag på bra kalkbruk och att experterna ansåg att man var tvungen att använda KC-bruk, terrasit, aktivan eller dyl. för att få hållbara fasader.

1965 anges vid en besiktning att: "Fasaderna är reveterade och kalkbruket har pålagts i flera skikt. Putsen företer vattenskador och missbildningar."

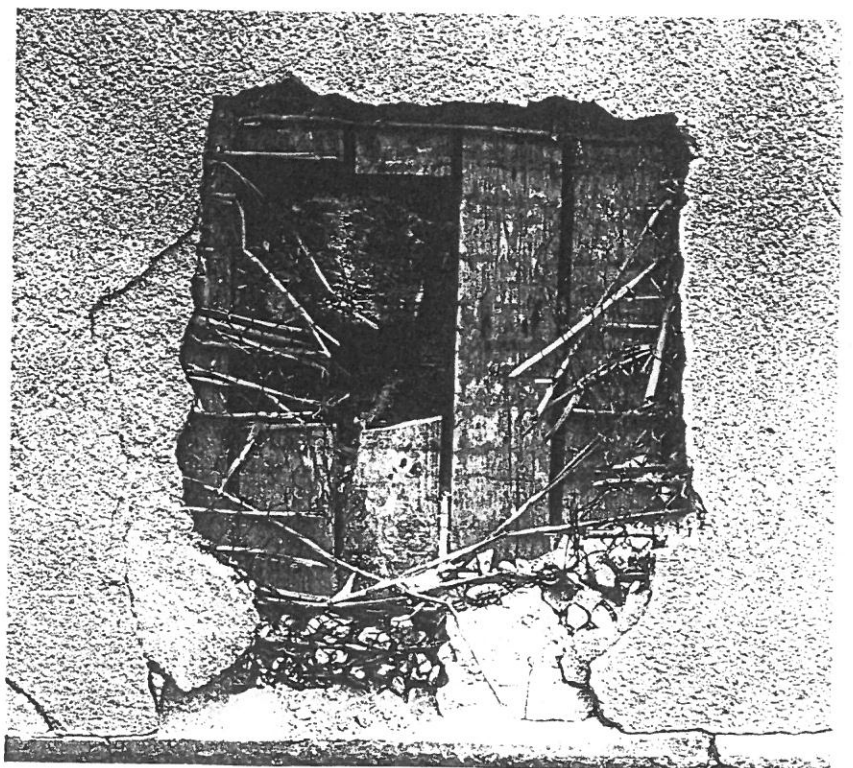
1967 åtgärdades skadorna. Södra fasaden putsas om.

1990 omputsades hela fasaden. Ett tunt lager kalkputs lades då på den befintliga terrasitputsen. Putsningen utfördes med Serponit hydraliskt kalkbruk från Ernström Bygg AB.

Skogaholm idag

I början av det här året rasade det yttre putskiktet på Skogaholms söderfasad ner. Orsakerna är flera, men vi kan konstatera att framförallt vinterns temperaturväxlingar samt tidigare putsutförande har orsakat raset

Den nuvarande putsen är fäst på ett ståltrådsnät med gles vass. Nätet är i sin tur spikat på en glespanel av stående ca 10 cm breda impregnerade bräder spikade på timret med ca 10 mm mellanrum. När denna putsbärare sattes upp är inte känt, men det troliga är att den är den "ursprungliga" från när huset återuppfördes på Skansen.

Nuvarande putsbärare på Skogaholm. Foto Karin Blent

Förslag till åtgärdsplan

Efter besiktning av befintlig fasad, studier av arkivmaterial samt expertrådgivning har vi kommit fram till följande förslag till utförande för den södra fasaden:

All befintlig puts knackas ner och vassmattan samt panelen rivs. Därefter görs en noggrann besiktning av timmerstommen och eventuella skador i timret åtgärdas.

Som ny putsbärare spikas ett reveteringstegel direkt på timret, i enlighet med det ursprungliga utförandet från 1790-talet. Tegelfasaden putsas sedan med ett kalkbruk, enligt senare anvisningar.

Med detta utförande får vi en kulturhistoriskt riktig revetering som stämmer med den tid som Skogaholm uppfördes och som ligger i linje med Skansens målsättning när det gäller att värna om den svenska byggnadstraditionen och att enbart arbeta med traditionella material och tekniker. Rent byggnadstekniskt finns det också fördelar med tegel som putsbärare. Vi får en hållbarare puts, eftersom kalkbruket fäster bättre på tegel än vassmatta.

Spikteglet måste dock specialtillverkas, vilket innebär att det inte går att få fram i tid så att fasadrenoveringen kan utföras i sommar. Vi måste vänta till nästa sommar, vilket medför att fasaden blir stående som den ser ut idag. Upptagna inspektionshål kommer dock att muras igen och naturligtvis skall vi informera våra besökare om varför det ser ut som det gör och vad vi kommer att göra. Kostnaden för ovan beskrivna utförande är 1600 kr/kvm, vilket innebär för södra fasaden en beräknad kostnad på 200.000 kronor. Som jämförelse kan nämnas att om vi behåller det nuvarande utförandet, vilket innebär att vi endast ersätter putsen och byter ut befintligt nät mot en vassmatta, så uppgår kostnaden till 700 kr/kvm.

Som en första etapp åtgärdas södra fasaden sommaren 2001. Därefter föreslår vi att vi väntar några år med att gå vidare med övriga fasader så att vi kan göra en utvärdering av det "nya" utförandet, innan vi på samma sätt åtgärdar övriga fasader.

Uppvärmning av huset

Samtidigt med att huset får en ny revetering med spiktegel så föreslår vi att huset förses med en grundvärme. Syftet med detta är att förhindra fortsatta frostsprängningar i putsen och eventuell fuktvandring som kan orsaka rötskador i timmerstommen.

Redan idag har vi problem med fukt i huset och diskussioner har förts om att förse huset med grundvärme. Mögel har kunnat konstateras bakom tavlor och i en byrå. Klimatet i huset vintertid gör det omöjligt att visa för besökare. En uppvärmning till 6-8 +grader vintertid skulle alltså innebära att man inte bara skyddar byggnaden utan även föremålen samt gör det möjligt att ha visningar i huset vintertid.

